

UNI W E R S Y T E T W A R S Z A W S K I
W Y D Z I A Ł L I N G W I S T Y K I S T O S O W A N E J
I N S T Y T U T K O M U N I K A C J I
S P E C J A L I S T Y C Z N E J I I N T E R K U L T U R O W E J

*ul. Szturmowa 4
02-678 Warszawa
Tel. 022-5534255
Fax 022-5534208*

Prof. UW dr hab. Silvia Bonacchi, s.bonacchi@uw.edu.pl

PROF. UW DR HAB. SILVIA BONACCHI

Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej
Wydział Lingwistyki Stosowanej
Uniwersytet Warszawski

OCENA

rozprawy doktorskiej pani mgr Agaty Karaśkiewicz

pt. „Spójność komunikatu multimodalnego w krótkiej relacji telewizyjnej ‘na żywo’”

Przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska pani mgr Agaty Karaśkiewicz pt. „Spójność komunikatu multimodalnego w krótkiej relacji telewizyjnej ‘na żywo’” jest wyczerpującą pracą badawczą, która liczy 244 strony. Składa się ona z wprowadzenia, w którym Autorka przedstawia cele i strukturę pracy, z części teoretycznej (rozdział 1 i 2) oraz z części eksperymentalnej (analitycznej) (rozdział 3), w której Autorka przedstawia założenia, metodologię i wyniki badań własnych. Ostatni rozdział (4) zawiera podsumowanie wyników, wnioski, rozważania Autorki i szkic propozycji dalszych badań nad tematem. Pracę zamykają bibliografia i aneks, w którym zamieszczone zostały kwestionariusze ankiet przeprowadzonych wśród respondentów i inne materiały.

Właściwy przedmiot rozprawy stanowi konstrukcja (modelu mentalnego) spójności przekazu reporterskiego na przykładzie gatunku telewizyjnego „relacji na żywo” (RNŻ). RNŻ to gatunek reportażu dziennikarskiego, w którym reporter jest na miejscu wydarzeń i zdaje relację w czasie rzeczywistym (*live*) będąc w kontakcie ze studiem telewizyjnym, które realizuje dany Serwis Informacyjny (SI).

Autorka mierzy się z bardzo ciekawym problemem badawczym: jakie są mechanizmy, za pomocą których widzowie (adresaci finalni komunikatu) integrują informacje podawane wieloma kanałami jednocześnie w jedną spójną całość. RNŻ jest bowiem komunikatem bardzo złożonym, bazującym na wielu modalnościach. Na tle żywej dyskusji w dyskursie fachowym i niespójnego użycia terminu Autorka definiuje multimodalność następująco: „Multimodalność (...) odnosi się do szeregu modalności zmysłowych, w obrębie których można wyróżnić częściowo niezależne kanały, którymi przekazywane są zachowania werbalne, parawerbalne oraz niewerbalne, w tym gestykulacja, mimika, postawa ciała” (str. 86 i nast.).

Reporter jest w RNŻ kluczowym elementem spójności („anchorman”, str. 40). Autorka opisuje jego różne funkcje w rozdziale 1.5.2.3: reporterzy posługują się tekstem mówionym, jednocześnie operując obrazem i dźwiękiem „reżyserują” przedstawienie wydarzenia poprzez wstawki filmowe, wywiady, pytania, rozmowy ze świadkami i ekspertami. W pierwszym rozdziale Autorka omawia na podstawie literatury fachowej makrostrukturę serwisu informacyjnego (str. 37 i nast.) i jego podstawowe elementy, ażeby następnie przejść do form współczesnego przekazu reporterskiego na żywo. Autorka szczegółowo przedstawia elementy tekstowe (napisy), obrazowe (kadr), i dźwiękowe (mowa, głos, muzyka, efekty akustyczne, zakłócenia, cisza), istotną rolę montażu jako sposobu łączenia pojedynczych komponentów komunikatu. Autorka w umiejętny sposób przedstawia cechy główne RNŻ w odróżnieniu do *news* (str. 41 i nast.): wielokomponentowość, bezpośredniość, brak precyzyjnego scenariusza wypowiedzi, występowanie elementów interpretacyjnych (apele do widzów, zwrócenie uwagi na pewne elementy, reporter jako komentator obrazu) i pokazuje w sposób przekonujący, że RNŻ jest komunikatem, który ma nie tylko wartość informacyjną, lecz ma również za zadanie wzbudzić zainteresowanie widzów i wywołać ich zaangażowane emocjonalne poprzez poczucie współuczestnictwa, oraz nierzadko kształtować poglądy odbiorców. Widz nie tyle odtwarza, co konstruuje umysłową reprezentację percypowanego komunikatu (str. 96).

W drugim rozdziale Autorka zmagą się z pojęciem spójności, oferując syntetyczny zarys badań językoznawczych i psycholingwistycznych (m.in. Nęcka 2006) nad tematem oraz referując badania na gruncie psychologii poznawczej dotyczące przebiegu procesu rozumienia komunikatu multimodalnego. Pojęcie spójności zostało przedyskutowane w ramach fachowego dyskursu lingwistycznego, przede wszystkim w obrębie lingwistyki tekstu (np. Beaugrande i Dressler 1990, Givon et al. 2009), analizy dyskursu (Harris 1952), *frame-theory* (Minsky 1977), oraz teorii komunikatu multimodalnego (Antas 1981, Kress i Leeuwen 1996).

Następny krok stanowi omówienie najważniejszych modeli powstałych na bazie wymienionych założeń teoretycznych: modelu krajobrazu (van de Broek i in. 1996) i Modelu Indeksowania Wydarzeń (MIW, po angielsku: Event Index Model (EIM) (Zwaan i in. 1995, Zwaan i Radvansky 1998, Zwaan 1999, Magliano i in. 2001, Rinck i Weber 2003, Zwaan i Madden 2004). MIW to kognitywny model przetwarzania komunikatu w czasie jego czytania lub oglądania (*online*). Reprezentacja przekazu („model sytuacyjny” jako konstrukcja reprezentacji umysłowej) zmienia się w trakcie przetwarzania i zostaje uaktualniona przez kolejne informacje z niego wydobyte. Reprezentacja umysłowa jest zawsze związana z aktywacją pojęć w pamięci roboczej („model symulacyjny”). W MIW spójność jest rozumiana jako zgodność wartości indeksów (przestrzeń, czas, postaci i obiekty, intencje postaci, przyczynowość) określających pojedyncze wydarzenia i równocześnie jako pomyślnie przebiegający stały proces aktualizacji modelu zintegrowanego w trakcie przetwarzania nowych informacji. Do elementów zwiększenia spójności w RNŻ należą: operatory metatekstowe (określające strukturę wypowiedzi – początek, koniec, struktura odwróconej piramidy), jasna treść informacyjna (operatory synonimiczności i uszczegółowienia, markery logiczne), kontrola przebiegu wypowiedzi, elementy dialogowe (pytania, powtórzenia), markery prozodyczne (intonacja, tempo, intensywność).

Autorka wybrała MIW jako podstawę dla własnego psycholingwistycznego modelu spójności komunikatu multimodalnego, ponieważ w odróżnieniu od innych modeli umożliwia on analizę sekwencyjną i paralelną z uwzględnieniem możliwych relacji między ścieżkami obrazu i dźwięku, oraz ustalenie „stopnia” spójności. Wybór Autorki został uzasadniony w sposób przekonujący. Autorka odnosi się krytycznie do niektórych aspektów modelu i proponuje własne rozwiązania (np. rozszerzenie liczby indeksów i ich połączenie, zob. rozdział trzeci). Istotną część tej części teoretycznej stanowi podrozdział 2.2.1., w którym Autorka opisuje mechanizmy przetwarzania informacji wizualnej i słuchowej, rolę uwagi i pamięci oraz podrozdział 2.2.2., w którym przedstawia ona w sposób syntetyczny zarys modeli (m.in. model Limited Capacity Model of Mediated Message Processing według Langa 1992) procesów percepcyjnych i kognitywnych, poprzez które przekaz audiowizualny – informacja przekazywana kanałem wizualnym (synchroniczna), słuchowym (synchroniczna i sekwencyjna) i werbalnym (sekwencyjna) – zostaje zespolony w spójny komunikat. Autorka omawia tutaj najważniejsze teorie o związkach między kanałami: Dual-Coding-Theory (Paivio 1978, Sadoski & Paivio 2001), teoria kodów sekwencyjnego i hermeneutycznego (Drożdż 2008), teoria „rozwiązywania problemu” (Ohler 1994, Ostaszewski 1999) i wyjaśnia podstawowe pojęcia takie jak „komplementarność”, „koekspresywność”, „redundancję”

(McNeill 2007). Autorka odnosi się krytycznie do tych modeli i formułuje tezę, że kombinacja słowa i obrazu nie stanowi sumy informacji przekazywanych różnymi kanałami, lecz stanowi nową jakość podporządkowaną względem funkcjonalnym: „Dopiero integracja wszystkich czynników tworzy pełen komunikat” (103).

W trzecim rozdziale Autorka przedstawia swoje badania nad spójnością przekazu reporterskiego i swoją propozycję dostosowania modelu MIW do analizy RNŻ. Autorka w umiejętny sposób przedstawia hipotezy badawcze, eksperyment-design, warunki przeprowadzenia eksperymentu, kryteria ewaluacji wyników, metody statystyczne dla celów analizy ilościowej i jakościowej danych. Najważniejsze modyfikacje dotyczą wprowadzenia reportera RNŻ i prowadzącego SI jako osobnych indeksów. Reporter(ka) występuje w RNŻ w różnych rolach: jako narrator, świadek wydarzeń, komentator, ekspert (124) i ma istotną rolę w powstaniu efektu spójności komunikatu. Prowadzący SI (prezenter/-ka) jest też bardzo ważny/-a, ponieważ tworzy on/ona ramę dla reportera i prowadzi z nim dialog. Dodatkowe indeksy wprowadzone przez Autorkę to infografika i dźwięk (schemat z propozycją własną na stronie 126 i 129). Autorka wprowadziła też pojęcie „wydarzenie umysłowe” (130) na określenie reprezentacji wydarzeń pochodzących z obu ścieżek (ścieżka obrazu i ścieżka dźwięku), które mogą być zintegrowane w jedno wydarzenie w module sytuacyjnym (według Karaškiewicz i Czoska 2014). Na potrzeby eksperymentu wybrano relację na żywo pt. „Miasto Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu” (tytuł przyznany Poznaniu w roku 2012). Autorka przeprowadziła zmiany w materiale źródłowym, dotyczące niektórych indeksów (czasu, przestrzeni, czasu i przestrzeni i przyczynowości). Pełna lista przeprowadzonych modyfikacji znajduje się na str. 137-142. Eksperyment przeprowadzony został na 150 uczestnikach (studentach UAM w Poznaniu) w wieku 21-27 lat. Jako bodźców używano nagrań wideo z krótką relacją na żywo, w których niektóre elementy spójności zostały celowo zmodyfikowane (zakłócone). Poszczególne kroki badań (kwestionariusz, test sortowania kart, swobodne przypominanie, badanie bliskości pojęć) oraz opis grup badawczych zostały przedstawione w podrozdziale 3.3.2 (str. 142-148). Analiza danych umożliwiła Autorce identyfikację najbardziej istotnych indeksów dla odbioru spójności komunikatu (przede wszystkim przyczynowości) i mechanizmów kompensacyjnych stosowanych w celu minimalizacji niespójności i maksymalnego spełniania oczekiwań odbiorców (str. 148-190). Niezbędne testy statystyczne (m.in. Manna-Whitneya, Wilcozona, Spearmana, Friedmana) zostały przeprowadzone w sposób rzetelny i zinterpretowane w sposób poprawny.

W ostatnim rozdziale Autorka podsumowuje swoje wnioski dotyczące zagadnień i założeń badawczych:

- Wyniki dotyczące związku między oczekiwaniami widzów wobec komunikatu a tolerancją zaburzeń: „Spójność zasadza się na pewnych wskazówkach spójnościowych, mierzonych w kategoriach identyczności indeksów pomiędzy poszczególnymi wydarzeniami, pozostających jednakże w ścisłym związku z procesami umysłowymi (...) [Odbiorca] (...) już w umyśle aktywuje odpowiednie zasoby wiedzy (...)” (193).

- Wyniki dotyczące procesów redukcji nieścisłości: „brak ciągłości wartości (...) indeksów może skutkować koniecznością ponownego przetworzenia wartości indeksów (...), zwiększeniem ilości zasobów niezbędnych do integracji modelu (...) lub przeciwnie – wywołać bardziej aktywne przetwarzanie komunikowanych treści (...)” (193 i nast.).

- Wyniki dotyczące spójności w perspektywie równoległej oraz sekwencyjnej: „zmiana wartości indeksów najczęściej zachodzi sekwencyjnie, głównie w obrębie ścieżki dźwięku. Gdy rozpoczyna się nowy element składowy RNŻ (np. setka) lub pada pytanie prowadzącego ze studia, wiąże się to zarówno ze zmianą w ścieżce obrazu (...), jak i w ścieżce dźwięku (...). Z założeń modelu wynika, że tego rodzaju zmiany mogą być najbardziej wymagające z punktu widzenia odbiorcy konstruującego model sytuacji przedstawionych mu treści” (194).

Autorka podsumowuje: „Obecność w tekście wydarzenia niespójnego z przedstawianą sytuacją utrudnia lub uniemożliwia aktualizację modelu ze względu na niezgodność wartości indeksów (...). Integracja aktualnego modelu z modelem zintegrowanym jest możliwa tylko wtedy, gdy co najmniej jeden indeks wydarzeń w modelu aktualnym ma taką samą wartość jak indeks w modelu zintegrowanym.” (131) Ciągłość i spójność indeksów okazuje się elementem zasadniczym w konstrukcji spójności komunikatu: „Odbiorca w sytuacji niespójności może uznać, że rozpoczął się nowy komunikat, a tym samym rozpocząć konstrukcję nowego modelu sytuacji. Jednocześnie im więcej indeksów wymaga aktualizacji (im więcej różnic wartości indeksów pomiędzy wydarzeniami), tym większe prawdopodobieństwo, że dane wydarzenie zostanie przez odbiorcę uznane za granicę części składowej komunikatu (...)”. Zatem nie tylko sama wartość (jak w przypadku indeksów postaci i obiektów), ale też ciągłość w porządku chronologicznym (indeks czasu) lub związku przyczynowości są istotne.

W ostatniej części rozdziału czwartego Autorka wskazuje na dalsze możliwości wykorzystania modelu w badaniach komunikacji multimodalnej i na dalsze kierunki badań nad tematem.

Z pełnym przekonaniem mogę stwierdzić, że postawionemu sobie i sformułowanemu we wstępie rozprawy celowi odpowiada wybór metod badawczych, obejmujący cały szereg procedur badawczych, takich jak badanie eksperymentalne, przeprowadzenie ankiet i ich ocenianie według testów statystycznych, a także jakościowa i ilościowa ocena wypowiedzi. Przekonujące uzasadnienie wyboru takiego repertuaru metod badawczych Autorka przedstawia w części teoretycznej. Niezaprzeczalną wartością niniejszej pracy jest część eksperymentalna. Żywię ogromną nadzieję, że badania zainicjowane w niniejszej rozprawie będą kontynuowane. Również strona formalna pracy nie budzi większych zastrzeżeń.

Rozprawa doktorska pani mgr Agaty Karaśkiewicz stanowi w moim przekonaniu poważną i wartościową pozycję badawczą w literaturze fachowej nad przekazem multimodalnym. Logika, dojrzałość i przejrzystość wywodów Autorki nie budzą zastrzeżeń. Praca charakteryzuje się niezwykłą starannością w analizie danych i przejrzystością pojęciową. Dysertacja ta świadczy o znakomitej orientacji Autorki we współczesnej dyskusji naukowej i stanie badań na temat spójności komunikatu multimodalnego. Trafnie dobrana i umiejętnie wykorzystana w pracy literatura przedmiotu, obejmująca ponad 400 pozycji, daje wgląd w badania prowadzone przede wszystkim w Polsce i w krajach anglojęzycznych.

Mimo niekwestionowanej wartości badawczej pracy mam do niej kilka drobnych uwag:

- 1) Moim zdaniem warto byłoby dołączyć do pracy plik multimedialny z nagraniami wideo i materiałami użytymi w eksperymencie.
- 2) Warto byłoby uściślić terminologię, np. „multimodalny” i „multimedialny” – czasami są używane w sposób nie konsekwentny.
- 3) Liczne powtórzenia mogłyby zostać uniknięte poprzez właściwą rewizję tekstu.
- 4) W niektórych miejscach znajdują się twierdzenia bez rozwinięć i brak jest łączników dyskursu (np. na str. 72, Autorka omawia pojęcie *frame*, po czym bez użycia jakiegokolwiek konektorów lub markerów dyskursywnych przechodzi do pojęcia *priming*).
- 5) W niektórych miejscach warto byłoby bardziej dogłębnie omówić niektóre zasadnicze pojęcia w świetle literatury fachowej (np. pojęcie „*framing*” na str. 70 i nast. jest bardzo sumarycznie przedstawione, ominięto np. prace Charles’a Fillmore’a; w przeglądzie badań nad spójnością ominięto badania nad lingwistyką

obrazu i dyskursem multimodalnym, np. Kress & van Leeuwen 1996, 2001, Diekmannshenke, Klemm & Stöckl 2011)

1) Warto byłoby uniknąć rozdziałów z tylko jednym podrozdziałem (np. 3.2.4. i 3.2.4.1.).

2) na str. 75 literówka w nazwisku Zwann (zamiast: „Zwaan”) jest trochę irytująca.

Poza tymi drobnymi uwagami natury formalnej należy rozważyć kilka ewentualnych uzupełnień:

1) Jak Autorka podkreśla, model MIW stworzony został dla procesu czytania tekstów fikcyjnych (przetwarzania tekstów narracyjnych), przetwarzania danych filmów fabularnych i do analizy dyskursu gier wideo. W rozprawie Autorka zadaje pytanie, czy model ten może zostać zastosowany do multimodalnego przekazu RNŻ. Wniosek Autorki: „Wysoce prawdopodobne jest więc, że MIW może być uniwersalnie zastosowane, w tym do komunikatów multimodalnych” (122) mógłby być bardziej szczegółowy, przede wszystkim w odniesieniu do „ogólnych mechanizmów” (ibidem) przetwarzania komunikatu.

2) Przedstawione wyniki mają charakter „ilościowy”, i bazują na frekwencji. Do rozważenia byłoby ewentualne uzupełnienie tych danych o analizę „treści” (*content analysis*), która umożliwiłaby ocenę relewancji danego wydarzenia, jak np. istotność, kontekstowość, relacja między wydarzeniami pierwszoplanowymi i tłem (*foreground* i *background*).

Ponadto wyrażam przekonanie, że rozprawa doktorska pani mgr Agaty Karaśkiewicz po dokonaniu drobnych uzupełnień, o których mowa powyżej, w pełni zasługuje na opublikowanie drukiem.

Autorka wykazuje się w swojej pracy wnikliwością badacza oraz trafnością sądów i oceny. W moim przekonaniu pani mgr Agata Karaśkiewicz przygotowała swoją rozprawę doktorską w bardzo rzetelny sposób, dokumentując bardzo dobrą znajomość literatury przedmiotu oraz najnowszych wyników badań naukowych w wybranej przez siebie dziedzinie. Jak wspomniałam wcześniej, wywody Autorki są bardzo przejrzyste, dojrzałe językowo i interesujące. Biorąc pod uwagę wymienione wyżej zalety przedłożonej mi do oceny rozprawy doktorskiej stwierdzam, że praca pani mgr Agaty Karaśkiewicz spełnia wszelkie wymogi ustawowe stawiane tego typu rozprawom i wnioskuję o dopuszczenie pani mgr Karaśkiewicz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Warszawa, 7. czerwca 2016

